

Ekonomiczna aktywność państwa w społecznym nauczaniu papieża Jana Pawła II

Autor: ks. Stanisław Kowalczyk

Artykuł opublikowany w „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2015, vol. 18, nr 3, s. 7-16

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2015/2015_3_kowalczyk_7_16.pdf

The Economic Activity of the State in the Social Teachings of Pope John Paul II

Author: rev. Stanisław Kowalczyk

Source: 'Annales. Ethics in Economic Life' 2015, vol. 18, no. 3, pp. 7-16

Published by Lodz University Press

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2015/2015_3_kowalczyk_7_16.pdf

Stanisław Kowalczyk
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Ekonomiczna aktywność państwa w społecznym nauczaniu papieża Jana Pawła II

The Economic Activity of the State in the Social Teachings of Pope John Paul II

The subject matter of the paper is the John Paul II teachings on the fields of a state's activity in economic life. The first part of article talks about general elements of economic order: private property, liberal market, a just salary for labour and the participation of workers in the control of a business. The second part of the paper confirms that the state ought to create a solid infrastructure of economy and to find a good balance between different sectors of economic life. The last part of the paper shows that the state ought to interfere sometimes in the economic field, for example, to combat unemployment and poverty, or to protect the family.

Keywords: John Paul II, Catholic social teaching

JEL Classification: P16, Z12

1. Wprowadzenie

Koncepcja państwa Jana Pawła II oparta jest na personalizmie antropologiczno-ak-sjologicznym, dlatego różni się od idei państwa kolektywistyczno-marksistowskiego i liberalno-indywidualistycznego. Twórcy marksizmu, K. Marks i W. Lenin, teoretycznie zapowiadali zniknięcie państwa, widząc w nim formę eksploatacji klas społecznych przez klasę dominującą, faktycznie jednak – po zdobyciu władzy

w Rosji – doprowadzili do powstania państwa totalitarnego, w którym sfera ekonomii był całkowicie kontrolowana przez rząd¹. Przedstawiciele klasycznego liberalizmu (Th. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau, Monteskiusz) i współcześni neoliberalowie (F. von Hayek, K. Popper, J. Rawls) nie posiadają jednolitej wizji państwa, lecz ich wspólnym rysem jest idea państwa prawa o charakterze demokratyczno-parlamentarnym. Dla współczesnych liberałów dość reprezentatywna jest opinia Roberta Nozicka głoszącego postulat „państwa-minimum”, które nie powinno ingerować w sferę ekonomii². Jan Paweł II, kontynuując naukę społeczną Kościoła zdystansował się obu ekstremalnych ujęć: państwa autorytarno-totalitarnego marksizmu i państwa minimalnego liberalnego kapitalizmu, opowiedział się natomiast za koncepcją państwa pomocniczego, respektującego autonomię aktywności ekonomicznej obywateli, ale uwzględniającego także racje społeczno-aksjologiczne i dlatego aprobował jego ingerencję w życiu gospodarczym.

Papież ten, charakteryzując społeczność polityczną – państwo – odwołał się do założeń personalizmu stwierdzając: *Z chrześcijańskiej koncepcji osoby wypływa (...) właściwa wizja społeczeństwa*³. W swej pierwszej encyklice *Redemptor hominis* pisał: *Sam podstawowy sens istnienia państwa jako wspólnoty politycznej polega na tym, że całe społeczeństwo, które je tworzy – w danym wypadku odnośny naród – staje się niejako panem i władcą swoich własnych losów*⁴. Podmiotem państwa jest cała społeczność obywateli – naród, nie może nim być natomiast jedna klasa społeczna czy partia polityczna, choćby ta ostatnia aktualnie sprawowała władzę po zwycięskich wyborach parlamentarnych. Jan Paweł II, przemawiając do dyplomatów akredytowanych przy Stolicy Apostolskiej wyakcentował ideę suwerenności państwa, stwierdzając: *Państwo jako wyraz suwerennego samookreślenia się ludów i narodów stanowi normalną realizację porządku społecznego. Na tym polega jego autorytet moralny*⁵. Wypowiedź Papieża wskazuje na istotny rys państwa: jest ono społecznością suwerenną, której zadaniem jest „realizacja porządku społecznego”. Suwerenność państwa jest dwojaka: wewnętrzna i zewnętrzna. Ta pierwsza polega na respektowaniu podmiotowości osoby ludzkiej, rodziny i społeczności pośrednich między państwem a jednostkami ludzkimi⁶. Państwo jest dla człowieka, a nie człowiek dla państwa. Suwerenność zewnętrzno-polityczna państwa wymaga respektowania jego autonomii przez inne społeczności polityczne.

¹ Por. Marks, Engels, Lenin, *O polityce*, PWN, Warszawa 1972; S. Kowalczyk, *Zarys filozofii polityki*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 51-58.

² R. Nozick, *Anarchia, państwo, utopia*, tłum. P. Maciejko i M. Szczebiałka, Warszawa 1999, s. 115-120, 276 nn; S. Kowalczyk, *Zarys filozofii...*, s. 64-70.

³ Jan Paweł II, *Centesimus annus* 13.

⁴ Idem, *Redemptor hominis* 17.

⁵ *Przemówienia do Korpusu Dyplomatycznego 12.01.1979* [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie 1979*, t. 2, 1, Poznań 1990, s. 24.

⁶ Zob. F.H. Finsley, *Sovereignty*, Cambridge University Press, Cambridge 1986; B. Dziemidok, *Suwerenność* [w:] *Leksykon politologiczny: polityka – ustroj – idee*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Wyd. Morpol, Lublin 1999, s. 371-374.

2. Zadania państwa i podstawy efektywnej ekonomii

Do podstawowych zadań państwa, w ujęciu społecznego nauczania Jana Pawła II, należy zbudowanie efektywnego i sprawiedliwego systemu ekonomiczno-gospodarczego służącego ogółowi społeczeństwa⁷. Warunkiem jego powstania są dwie podstawowe zasady życia społecznego: personalizmu (pomocniczości) i solidarności (dobra wspólnego). Wolność człowieka nie może być pojmowana w kategoriach absolutnej autonomii, [która] prowadzi nieuchronnie do negacji drugiego człowieka. (...) W ten sposób społeczeństwo staje się zbiorowością jednostek żyjących obok siebie, ale nie połączonych wzajemnymi więzami: każdy pragnie zrealizować swoje cele niezależnie od innych, czy wręcz dąży do własnych korzyści kosztem innych⁸. Zasada solidarności obowiązuje również w sferze ekonomicznej, w której uprawnione dążenie do zysku nie powinno wykluczać dobra wspólnego – elementarnych praw innych ludzi, w tym także do sprawiedliwej płacy.

Państwo, jako suwerenna i doskonała społeczność polityczna, pełni wiele funkcji: integracyjną, ochronną, jurydyczno-regulującą, edukacyjno-kulturową, ekonomiczną i socjalno-dystrybucyjną⁹. Funkcja ekonomiczna państwa realizuje się w różny sposób: poprzez klarowny system prawny i kształtowanie generalnych ram porządku gospodarczego, tworzenie infrastruktury niezbędnej dla gospodarki i troskę o harmonijną równowagę poszczególnych jej sektorów, oraz działania interwencyjne niezbędne w konkretnych sytuacjach¹⁰.

Prawidłowe funkcjonowanie życia gospodarczego wymaga w pierwszym rzędzie klarownego systemu prawnego, którego celem jest: sprawiedliwy system podatkowy, ochrona własności prywatnej, spółdzielczej i państwowej oraz wykluczenie działań monopolistycznych. Podstawą efektywnej gospodarki jest poszanowanie prawa do posiadania własności prywatnej środków produkcji. To prawo było frontalnie negowane przez państwa marksistowsko-komunistyczne, natomiast liberalny kapitalizm absolutyzuje ten typ własności ignorując jego społeczną funkcję. Nauka społeczna Kościoła oparta na personalizmie uznaje posiadanie własności prywatnej za naturalne prawo człowieka. Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens* sformułował argument personalistyczny za własnością prywatną, akcentując fakt, że każdy człowiek pracuje bardziej wydajnie „na swoim”, w swym działaniu czuje się wolny oraz zapewnia byt własnej rodzinie¹¹. Własność prywatna gwarantuje człowiekowi egzystencjalno-ekonomiczną niezależność, natomiast zniesienie jej przez państwa komunistyczne prowadziło do zniewolenia ludzi – w wyniku całkowitego ich uzależnienia od struktur państwa. Jan Paweł II był przekonany, że

⁷ Zob. W. Łużyński, *Państwo pomocnicze w społecznym nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1999, s. 117-146.

⁸ Jan Paweł II, *Evangelium vitae* 20.

⁹ S. Kowalczyk, *Zarys filozofii...*, s. 128-134.

¹⁰ F. Kampka, *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego w świetle nauczania Kościoła*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1995, s. 250 nn.

¹¹ Jan Paweł II, *Laborem Exercens* 20. Zob. A. Rauscher, *Własność prywatna w służbie człowieka pracującego* [w:] *Chrześcijaństwo, demokracja, kapitalizm*, red. M. Novak, A. Rauscher, M. Zięba, W drodze, Poznań 1993, s. 55-110.

państwo ma *bardzo ważny obowiązek zabezpieczenia własności prywatnej za pomocą mądrych praw, ponieważ ani sprawiedliwość, ani dobro wspólne nie upoważniają do krzywdzenia nikogo lub zagarnięcia czyjegoś mienia pod jakimkolwiek pretekstem*¹². Aprobata dla własności prywatnej nie jest równoznaczna z jej absolutyzacją, nie jest to bowiem prawo nienaruszalne. Jan Paweł II przypomniał, że własność prywatna ma funkcję społeczną: dobra materialno-ekonomiczne winny służyć ogółowi ludzi i dlatego możliwe jest ich uspołecznienie z ważnych powodów¹³.

Problem własności łączy się z ideą wolnego rynku i wolnej konkurencji w życiu gospodarczym. Marksizm, opowiadając się za centralno-biurokratycznym kierowaniem ekonomią, faktycznie realizował „kapitalizm państwowy”¹⁴. Krytyczna ocena komunistycznego modelu gospodarczego przez naukę społeczną Kościoła nie jest bezkrytyczną akceptacją modelu liberalno-kapitalistycznego. Papieże począwszy od Leona XIII i Piusa XI do Pawła VI i Benedykta XVI, wielokrotnie wskazywali na aspołeczny charakter klasycznego kapitalizmu. Jan Paweł II dostrzegał pozytywne elementy w kapitalizmie: afirmację wolności, inicjatywy, przedsiębiorczości oraz instytucję wolnego rynku. Potępiał jednak „radykałną ideologię kapitalizmu”¹⁵. Chrześcijański personalizm społeczny broni wolności człowieka w życiu gospodarczym, dlatego idea wolnego rynku jest elementem nauczania Jana Pawła II. Potwierdza to wypowiedź: *Zarówno wewnątrz poszczególnych Narodów, jak i w relacjach międzynarodowych wolny rynek jest najbardziej skutecznym narzędziem wykorzystania zasobów i zaspokajania potrzeb*¹⁶. Wolny rynek powinien jednak uwzględniać racje społeczno-etyczne, ponieważ: *Istnieją (...) liczne potrzeby ludzkie, które nie mają dostępu do rynku*¹⁷. Logika sprawiedliwości zamiennej powinna być dopełniona logiką solidarności i dobra wspólnego. Wolny rynek „uwolniony” od etycznych norm prowadzi do powstawania monopoli i dyktatury gospodarczej.

Jan Paweł II w nauczaniu społecznym wyeksponował rolę pracy: prawa do pracy i sprawiedliwej płacy. Przypomniał, że godność człowieka wymaga uznania prymatu pracy przed kapitałem¹⁸. Pojęcia kapitału nie można zawęzić do sfery finansów, gdyż najważniejszym kapitałem w życiu społeczno-gospodarczym jest sam człowiek: jego wykształcenie, fachowość, uczciwość, lojalność wobec zakładu pracy itp. Solidarna praca wymaga sprawiedliwej płacy, to jest wystarczającej do godzivej egzystencji pracownika i jego rodziny¹⁹. Jest to tzw. płaca rodzinna, która nie wymaga podjęcia zajęć dodatkowych realizowanych ze szkodą dla integralności wspólnoty małżeńsko-rodzinnej. W wypadku znaczącego bezrobocia dochodzi do rażącego zaniżania płacy za wykonywaną pracę, wówczas państwo może wyegzekwować respektowanie praw pracowniczych.

¹² Jan Paweł II, *Przemówienia podczas mszy św. w Sao Luis 14.10.1991*, „L'Osservatore Romano” 1991, nr 11, s. 12.

¹³ Idem, *Laborem exercens* 14.

¹⁴ Idem, *Centesimus annus* 35.

¹⁵ Ibidem, 42.

¹⁶ Ibidem, 34.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Jan Paweł II, *Laborem exercens* 12.

¹⁹ Ibidem, 19.

W życiu gospodarczym istotną rolę odgrywa organizacja przedsiębiorstw – zakładów pracy. Państwo w tej dziedzinie ma dużą rolę do spełnienia, może bowiem inspirować akcjonariat pracy, który zapewnia współudział pracowników we własności i zarządzaniu zakładem wytwórczym²⁰. Zanika wówczas antynomia między kapitałem a pracą. Głównym, a tym bardziej jedynym celem przedsiębiorstwa, stwierdził Papież, *nie jest po prostu wytwarzanie zysku, ale samo istnienie jako wspólnoty ludzi, którzy na różny sposób dążą do zaspokojenia swych podstawowych potrzeb i stanowią szczególną grupę służącą społeczeństwu*²¹. Aktywność gospodarcza ma służyć dobru człowieka i całej społeczności, a nie tylko elitom finansowo-społecznym. Wyegzekwowanie praw pracowników do sprawiedliwej płacy i opieki medyczno-socjalnej należy do zadań związków zawodowych²². Ich aktywność posiada wymiar polityczny o tyle, o ile troszczą się one o dobro wspólne społeczeństwa, lecz nie powinny występować w roli politycznych partii.

Drugim ważnym sektorem aktywności państwa w sferze ekonomiczno-gospodarczej jest troska o rozbudowę infrastruktury komunikacyjnej, przemysłowej, edukacyjno-naukowej, medyczno-socjalnej, ekologicznej itd., bez której żadne społeczeństwo nie może normalnie funkcjonować. Celem wymienionych sektorów infrastruktury jest zapewnienie dostępu do niej wszystkim ludziom i grupom społecznym. *Działalność gospodarcza, zwłaszcza w zakresie gospodarki rynkowej, nie może przebiegać w próżni instytucjonalnej, prawnej i politycznej. (...) Naczelnym zadaniem Państwa jest więc zagwarantowanie tego bezpieczeństwa, tak by człowiek, który pracuje i wytwarza, mógł korzystać z owoców tej pracy, a więc znajdował bodziec do wykonywania jej skutecznie i uczciwie*²³. Interwencjonizm państwa nie może jednak być zbyt częsty i szeroki, jego zadaniem jest inspirowanie aktywności obywateli i społeczności pośrednich, a nie zastępowanie w realizacji właściwych im zadań. Jan Paweł II zdystansował się od koncepcji „państwa opiekuńczego” na rzecz państwa pomocniczego. Nadopiekuńczość struktur państwa sprzyja bierności obywateli, państwo pomocnicze stymuluje inicjatywę oraz aktywność.

Ważnym zadaniem państwa jest zapewnienie równomiernego rozwoju podstawowych sektorów życia gospodarczego. Ideologia marksistowsko-komunistyczna preferowała rozwój ciężkiego przemysłu i wielkich zakładów produkcyjnych, uznając wielkomiejski proletariats za główny podmiot historycznych przekształceń. Rolnictwo było traktowane drugorzędnie, samych zaś rolników zmuszano do ciężkiej pracy w tworzonych administracyjnie spółdzielniach produkcyjnych. Rolnictwo nie jest także dowartościowane w krajach liberalno-kapitalistycznych, gdzie absolutyzacja idei własności prywatnej skłania do zachowania wielkich latyfundiów rolnych ze szkodą dla pracujących tam ludzi. Jan Paweł II w opozycji do obu wymienionych nurtów ideologiczno-ekonomicznych domagał się respektowania praw rolników oraz dowartościowania rolnictwa w życiu gospodarczym. W encyklice *Laborem exercens* pisał: *Rolnictwo, które dostarcza społeczeństwu dóbr koniecznych dla codziennego utrzymania, posiada zasadnicze znaczenie. Warunki panujące na wsi*

²⁰ Ibidem, 14.

²¹ Jan Paweł II, *Centesimus annus* 35.

²² Idem, *Laborem exercens* 20.

²³ Jan Paweł II, *Centesimus annus* 48.

*i warunki pracy na roli nie są wszędzie jednakowe, różna jest też społeczna pozycja rolników w poszczególnych krajach*²⁴. Do najważniejszych zagrożeń pracy rolników należą: niedostateczny rozwój techniczny rolnictwa, ubóstwo i bezrobocie skłaniające do porzucenia wsi i szukania godziwej egzystencji w aglomeracjach wielkomiejskich, wyzysk ludzi pracujących przez właścicieli latyfundiów, brak należytego wykształcenia, oraz malejący prestiż społeczny.

Co w takiej sytuacji może uczynić państwo? Jego obowiązkiem jest likwidowanie dysproporcji istniejących pomiędzy różnymi sektorami życia gospodarczego. Niezbędna jest kooperacja miejskiego przemysłu z rolnictwem. *Konieczne są (...) radykalne i pilne zmiany w celu przywrócenia rolnictwu i rolnikom właściwego znaczenia jako podmiotu zdrowej ekonomii w całokształcie rozwoju wspólnoty społecznej*²⁵. Dowartościowanie i modernizacja rolnictwa wymaga aktywności także samych rolników. Jan Paweł II zachęcał ich do zdobywania zawodowych kwalifikacji, kształcenia się, podejmowania inicjatyw, kreatywności, zwiększania produkcji, organizowania zespołów produkcyjno-handlowych, stosowania nowych metod uprawy roli²⁶. Troska Papieża o ludzi pracujących w rolnictwie wynikała głównie z dwu przesłanek: dostrzegał wagę produkcji żywności dla egzystencji narodu oraz cenil rolników za ich przywiązanie do ziemi i tradycji etniczno-religijnej.

Istnieje jeszcze inna sfera aktywności państwa w życiu gospodarczo-ekonomicznym. Polega ona na bezpośredniej interwencji wówczas, gdy tego wymaga dobro wspólne społeczeństwa. Państwo pomocnicze nie odbiera uprawnień obywatelom i mniejszym społecznościom, ale w sytuacjach zagrożeń, konfrontacji interesów czy jawnych konfliktów powinno umiejętnie i zgodnie z prawem interweniować. Takich sytuacji jest wiele, o jednej z nich w dziedzinie rolnictwa autor encykliki *Laborem exercens* pisał następująco: *W wielu krajach rozwijających się miliony ludzi bywają zmuszane do uprawy cudzej ziemi i są przy tym wyzyskiwane przez posiadaczy latyfundiów, bez nadziei uzyskania kiedykolwiek choćby małego skrawka ziemi na własność*²⁷. W takiej sytuacji, gdy brak opieki prawnej i medyczo-socjalnej rolników, państwo nie może pozostać obojętne. Głód ziemi i drastyczny brak sprawiedliwej zapłaty uprawniają do parcelacji wielkich majątków ziemskich na rzecz pozbawionych własności rolników. Samo przekazanie ziemi nie wystarczy, nowym posiadaczom należy umożliwić utworzenie racjonalnie prowadzonych gospodarstw rolnych²⁸.

²⁴ Idem, *Laborem exercens* 21.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z rolnikami w Vila Vicosa 14.05.1982*, „L'Osservatore Romano” 1982, nr 5, s. 11.

²⁷ Idem, *Laborem exercens* 21.

²⁸ Zob. Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis* 29; L. Durlak, *Wartość i znaczenie pracy na roli w świetle społecznego nauczania Jana Pawła II*, WN PAT, Kraków 2001.

3. Współczesne wyzwania gospodarczo-społeczne

Współcześnie wielkim wyzwaniem dla indywidualnych ludzi, poszczególnych krajów i całej społeczności światowej jest problem bezrobocia. Konsekwencje braku pracy są różnorodne: ekonomiczne – znacząca liczba obywateli nie współtworzy społecznego dobra, psychologiczno-moralne – przeciągający się brak zatrudnienia destrukcyjnie oddziałuje na psychikę człowieka i jego rodzinę, demograficzne – ludzie szukają pracy poza własnym krajem. Bezrobocie jest wspólnym problemem indywidualnych ludzi, związków zawodowych, środowisk lokalno-administracyjnych i państwa. To ostatnie ma obowiązek zwalczać bezrobocie w różny sposób: *Przez politykę gospodarczą, mającą na celu zapewnienie równowagi wzrostu i stworzenie warunków pełnego zatrudnienia, oraz przez ubezpieczenie społeczne bezrobotnych i politykę przekwalifikowania zawodowego, która ułatwia przepływ pracowników z sektorów przechodzących kryzys do innych, rozwijających się pomyslnie*²⁹. Zjawisko bezrobocia należy do najtrudniejszych problemów współczesnych: dotyka ono w Europie zarówno bogatych krajów zachodnich, jak i krajów postkomunistycznych. W tych ostatnich w wyniku przekształceń ekonomicznych doszło do zamknięcia większości dużych zakładów produkcyjnych: stoczni, hut, fabryk, cementowni, cukrowni, wielkich gospodarstw rolnych, itd.³⁰ Bezrobocie dotyka zwłaszcza ludzi młodych, w większości tuż po ukończonych studiach. Stworzenie nowych miejsc pracy jest wyzwaniem i obowiązkiem kierujących państwem elit społeczno-politycznych. Uprawnieniem władz i struktur państwa jest: kontrola zawieranych umów między pracodawcą a pracownikami, zwalczanie praktyk monopolistycznych na rynku pracy, w razie konieczności prawne ustalenie tzw. płacy minimalnej³¹.

Dłuższy brak zatrudnienia jest źródłem ekonomiczno-społecznej marginalizacji rodzin osób bezrobotnych, zwykle także ich ubóstwa czy nawet nędzy. Zasada solidarności społecznej wymaga ze strony państwa aktywnego przeciwdziałania drastycznym kontrastom ekonomicznym, dzielącym poszczególne grupy zawodowe i społeczności terytorialno-administracyjne. Papież Paweł VI w encyklice *Populorum progressio* wskazał na różnicę pomiędzy pojęciami naukowo-technicznego postępu i rozwoju. Do tej encykliki nawiązał Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis*, apelując o rozwój osobowy każdego człowieka i wszystkich ludów. Współcześnie bogactwo i luksus – „nad rozwój” jednych ludzi i państw – kontrastuje z „niedorozwojem” i ubóstwem innych. Różne są formy ubóstwa: *Analfabetyzm, trudność czy niemożność osiągnięcia wyższego wykształcenia, niezdolność do uczestnictwa w budowaniu własnego narodu, różne formy wyzysku czy ucisku ekonomicznego, społecznego, politycznego, a także religijnego osoby ludzkiej i jej*

²⁹ Jan Paweł II, *Centessimus annus* 15.

³⁰ J. Gray, *Hayek, porządek spontaniczny a społeczeństwa postkomunistyczne w fazie transformacji* [w:] *Filozofia liberalizmu*, red. J. Tarnowski, Oficyna liberalistów, Warszawa 1993, s. 23-38.

³¹ Jan Paweł II, *Laborem exercens* 18; idem, *Centessimus annus* 15; M. Szyłko-Skoczny, *Społeczne aspekty rynku pracy /ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia jako kwestii społecznej/* [w:] *Nauka o polityce społecznej*, red. A. Auleytnier, IPS UW, Warszawa 1990, s. 159-207.

praw, wszelkiego rodzaju dyskryminacje³². Wymienione formy lub przejawy ubóstwa naruszają wrodzoną godność człowieka jako osoby, dlatego wymagają preferencyjnej aktywności na rzecz osób żyjących poniżej minimum egzystencji czy wręcz w nędzy³³. Przeciwdziałanie ubóstwu jest obowiązkiem społeczności lokalnych, wyznaniowo-religijnych, państwa oraz instytucji międzynarodowych. Sprawiedliwość społeczna wymaga dopełnienia jej przez miłość społeczną: ta pierwsza formułuje ogólne zasady życia społecznego, ta druga dostrzega konkretnych ludzi oraz ich potrzeby³⁴.

Ubóstwo i marginalizacja społeczna dotyczą w sposób szczególny niektórych grup ludzi: należą do nich osoby niepełnosprawne, chore czy pozbawione wsparcia środowiska rodzinnego. O problemach egzystencjalnych osób niepełnosprawnych pisał Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens*: wskazywał na ich nieutralną godność osobową, potwierdzał ich prawo do zatrudnienia zgodnie z ich możliwościami fizycznymi i psychicznymi, mówił o roli państwa jako pracodawcy bezpośredniego lub pośredniego. Praca nadaje takim ludziom poczucie użyteczności społecznej i chroni przed utratą sensu życia. Poważnym problemem społeczno-etycznym jest sytuacja osób starszych – emerytów, rencistów, a także osób obciążonych porażającą chorobą. Jan Paweł II w swym nauczaniu społecznym uwzględniał także ich sytuację, domagając się: opieki medyczno-socjalnej, prawa do godziwej emerytury, urlopu zdrowotnego, zabezpieczenia na starość itd.³⁵

Współcześnie bezrobocie i będące jego następstwem ubóstwo zmuszają wielu ludzi do emigracji. O skali tego problemu w naszym kraju mówi fakt, że w ostatnich latach opuściło Polskę blisko trzy miliony ludzi – przeważnie młodych i dynamicznych. Los emigrantów nie był obojętny Janowi Pawłowi II, który w encyklice *Laborem exercens* napisał: *Emigracja za pracą nie może w żaden sposób stawać się okazją do wyzysku finansowego lub społecznego. (...) Tym bardziej nie może być wyzyskiwana sytuacja przymusowa, w której znajduje się emigrant*³⁶. Zasady sprawiedliwości społecznej obowiązują także wobec pracujących w innym kraju imigrantów.

4. Uwagi końcowe

Jan Paweł II jest określany mianem „Papieża rodziny”. Jego nauczanie społeczno-moralne koncentrowało się na problematyce społeczności małżeńsko-rodzinnej³⁷. W encyklice *Centesimus annus* napisał: *Pierwszą i podstawową komórką „ekologii*

³² Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis* 15.

³³ J. Boczoń, W. Toczyski, A. Zielińska, *Natura i kwestia ubóstwa*, Ośrodek Badań Społecznych, Gdańsk 1991; S. Golinowska, *Polska bieda. Kryteria, ocena, przeciwdziałanie*, IPiSS, Warszawa 1996.

³⁴ Jan Paweł II, *Dives in misericordia* 10-12; S. Kowalczyk, *Idea sprawiedliwości społecznej a myśl chrześcijańska*, Wyd. RW KUL, Lublin 1998, s. 192-205.

³⁵ Jan Paweł II, *Laborem exercens* 19, 22.

³⁶ *Ibidem*, 23.

³⁷ *Idem*, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Lublin 1987.

ludzkiej” jest rodzina, w której człowiek otrzymuje pierwsze i decydujące wyobrażenia związane z prawdą i dobrem, uczy się, co znaczy kochać i być kochanym, a więc co konkretnie znaczy być osobą. Chodzi o rodzinę opartą na małżeństwie, gdzie wzajemny dar z siebie, mężczyzny i kobiety, stwarza takie środowisko życia, w którym dziecko może się urodzić i rozwijać swoje możliwości³⁸. Rodzina to „sanktuarium życia”, dlatego wszelkie działania związane z niszczeniem życia ludzkiego i antykoncepcją są moralnie nie do usprawiedliwienia³⁹. Państwo ma wspomagać rodzinę w jej aktywności opiekuńczo-edukacyjnej, ale nie odbierać rodzicom należnych im praw. Takie sytuacje obecnie pojawiają się coraz częściej, między innymi w wyniku propagowania antyrodzinnej ideologii gender⁴⁰.

Jan Paweł II w refleksji dotyczącej aktywności państwa w życiu gospodarczo-ekonomicznym ustawicznie odwoływał się do personalistycznej antropologii. Integralno-wszeczhronny rozwój człowieka – przypominał – wymaga uwzględnienia jego parametru wewnętrznego⁴¹. Postęp techniczny wymaga dopełniania przez kulturę wewnątrzno-moralną człowieka, który jako osoba rozwija się poprzez wyższe wartości: prawdę, dobro, sprawiedliwość, solidarność, piękno. Człowiek potrzebuje wielu dóbr materialno-ekonomicznych typu „mieć”, lecz nie może zatracać wartości związanych z kulturą umysłowo-etyczną o charakterze „być”. Ekonomia jest tworem człowieka dla dobra człowieka, dlatego wspieranie życia gospodarczego przez państwo powinno uwzględniać racje społeczno-moralne.

Bibliografia

- Boczoń J., W. Toczyński, A. Zielińska, *Natura i kwestia ubóstwa*, Ośrodek Badań Społecznych, Gdańsk 1991.
- Durlak L., *Wartość i znaczenie pracy na roli w świetle społecznego nauczania Jana Pawła II*, WN PAT, Kraków 2001.
- Dziemidok B., *Suwerenność* [w:] *Leksykon politologiczny: polityka – ustrój – idee*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Wyd. Mopol, Lublin 1999.
- Finsley F.H., *Sovereignty*, Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Gender. Cywilizacja śmierci*, red. M. Ryś, M. Walaszczyk, Warszawa 2013.
- Golinowska S., *Polska bieda. Kryteria, ocena, przeciwdziałanie*, IPiSS, Warszawa 1996.
- Gray J., *Hayek, porządek spontaniczny a społeczeństwa postkomunistyczne w fazie transformacji* [w:] *Filozofia liberalizmu*, red. J. Tarnowski, Oficyna liberalistów, Warszawa 1993, s. 23-38.
- Jan Paweł II, *Centesimus annus*.
- Jan Paweł II, *Dives in misericordia*.
- Jan Paweł II, *Evangelium vitae*.

³⁸ Idem, *Centessimus annus* 39.

³⁹ Idem, *Familiaris consortio* 30.

⁴⁰ Zob. *Gender. Cywilizacja śmierci*, red. M. Ryś, M. Walaszczyk, Warszawa 2013.

⁴¹ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis* 27-30.

- Jan Paweł II, *Familiaris consortio*.
- Jan Paweł II, *Laborem Exercens*.
- Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Lublin 1987.
- Jan Paweł II, *Przemówienia podczas mszy św. w Sao Luis 14.10.1991*, „L’Osservatore Romano” 1991, nr 11, s. 12.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z rolnikami w Vila Vicosa 14.05.1982*, „L’Osservatore Romano” 1982, nr 5, s. 11.
- Jan Paweł II, *Redemptor hominis*.
- Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*.
- Kampka F., *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego w świetle nauczania Kościoła*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1995.
- Kowalczyk S., *Idea sprawiedliwości społecznej a myśl chrześcijańska*, Wyd. RW KUL, Lublin 1998.
- Kowalczyk S., *Zarys filozofii polityki*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Łużyński W., *Państwo pomocnicze w społecznym nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1999.
- Marks, Engels, Lenin, *O polityce*, PWN, Warszawa 1972.
- Nozick R., *Anarchia, państwo, utopia*, tłum. P. Maciejko i M. Szczebiałka, Warszawa 1999.
- Przemówienia do Korpusu Dyplomatycznego 12.01.1979* [w:] *Jan Paweł II, Nauczanie papieskie* 1979, t. 2, 1, Poznań 1990.
- Rauscher A., *Własność prywatna w służbie człowieka pracującego* [w:] *Chrześcijaństwo, demokracja, kapitalizm*, red. M. Novak, A. Rauscher, M. Zięba, W drodze, Poznań 1993.
- Szyłko-Skoczny M., *Społeczne aspekty rynku pracy /ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia jako kwestii społecznej/* [w:] *Nauka o polityce społecznej*, red. A. Auleytner, IPS UW, Warszawa 1990.